

Anna Wiśniewska-Grabarczyk*

 <https://orcid.org/0000-0002-3005-200X>

Kaktus in statu nascendi Włodzimierz Scisłowski and the satirical magazine *Kaktus* [Cactus] in the censorship documents of People's Poland (Part 1. Introduction)

Summary

The article aims to introduce the reader to the censorship strategies applied to works by Włodzimierz Scisłowski submitted for publication in the satirical magazine *Kaktus* [Cactus] in 1957–1960. The source material is a collection of cryptotexts, i.e.

-
- * Ph.D., Assistant Professor, University of Lodz, Faculty of Philology, Institute of Polish Philology and Speech-Language Pathology, Department of the Literature of the 20th and 21st Century, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź; anna.wisniewska.grabarczyk@gmail.com
The article was created as part of the grant project entitled *Humor jako strategia przetrwania. Pismo satyryczne "Kaktus" w ingerencjach cenzorskich z lat 1957–1960* [Humor as a survival strategy. Satirical magazine "Kaktus" in censorship interventions in the years 1957–1960], financed by the University of Lodz (UŁ / IDUB, decision no. 2/2021, principal investigator Anna Wiśniewska-Grabarczyk, implementation time 2022–2024). It is the first of two articles devoted to the censorship of Włodzimierz Scisłowski's works in the *Kaktus* magazine; the second one is included in this volume, see: "*Kaktus in statu nascendi. Włodzimierz Scisłowski and the satirical magazine Kaktus [Cactus] in the censorship documents of People's Poland (Part 2. Censors' interventions)*," *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica* 2022, issue 1 (64), pp. 421–487.

confidential documents evaluating articles from the weekly, created at Wojewódzki Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Poznaniu [WUKPPIW, Voivodship Office for the Control of the Press, Publications and Public Performances in Poznan]. Censors interfered with Scislowski's satirical works – epigrams, poems, ballads, accusing the author of negative and exaggerated depictions of the political and social reality of the country. Some of the works were released after introducing changes imposed by the censorship office; some were not allowed for publication.

Keywords: censorship of literature in post-war Poland, source materials (archivals), cryptotext, Włodzimierz Scislowski, *Kaktus* satirical magazine, satire–humor–wit, Wojewódzki Urząd Kontroli Prasy Publikacji i Widowisk w Poznaniu [Voivodship Office for the Control of the Press, Publications and Public Performances in Poznan]

During the period of People's Poland,¹ satirical works were to be controlled by the censorship office – just like any other manifestation of human creative activity. The laughter was supposed to resonate as far as the imprimatur of the “Ministry of Truth,” and its related bodies could reach. The spear of satire was also to be aimed only at selected topics. Throughout the entire period of institutional censorship in Poland, that is, from 1944 to 1990, the officers of “Mysia Street and its thereabouts”² tried to define the boundaries between what was allowed and what was not allowed to laugh at. This is evidenced by the documents preserved in the archives, in which censors discussed the issues of satire and intermediate genres and assessed publications submitted to the Main and Voivodeship Offices for the Control. Not only monographs but also serial publications, not only the written word but also illustrations (that accompanied it) were subjected to the censorship evaluation.

The struggle for the final shape of the work was uneven, and as a result, temporary, alternative, and unofficial versions were often created. I will try to describe them and indicate the Davids and Goliaths of these skirmishes using the example of the publishing route of selected works by Polish writer Włodzimierz Scislowski, submitted for publication in the Poznan satirical weekly *Kaktus*.

1 The People's Poland (Polska Ludowa) was a semi-official, propagandistic name of the state from 1944 to 1989. The Polish People's Republic (Polska Rzeczpospolita Ludowa, henceforth PRL) was the official name of Poland from 1952 until 1989; from 1918 to 1952, the official name was the Republic of Poland (Rzeczpospolita Polska, henceforth RP).

2 I use this expression to describe censorship understood as an institutionalized phenomenon occurring in Poland in the years 1944–1990. For almost the entire period of its existence, the Main Office for the Control of the Press, Publications and Public Performances was located at 5 Mysia Street in Warsaw.

“Maybe a few words about yourself. A short biogram perhaps” Włodzimierz Scisłowski – (not only) a *Kaktus*’ writer

Rzekł raz zecer do sąsiada:
Mnie się dzisiaj nic nie składa.³
[I can’t set it straight today
Said typesetter to his neighbour.]

In 1986 Włodzimierz Scisłowski celebrated the 25th anniversary of his literary work. In an interview given that year to Janusz Przybysz, his colleague from *Kaktus*, this is what Scisłowski said about his (literary) life:

The birthplace – Kościerzyna, until the war, I lived in Augustów, next it was the occupation and the uprising in Warsaw. Since 1947 I have been in Poznań, which did not turn out to be just another stage, but the final stop. It is here, in *Głos Wielkopolski*, that my Poznań debut took place while I was still studying at the gymnasium of St. Jan Kanty. In general, all my satirical work is and has been associated with the press. It is impossible to be a satirist apart from the press. I was also associated with the press full-time, for 8 years when I worked in the agricultural work of *Gazeta Poznańska*. I was also one of the regular collaborators of the Poznań satirical magazine *Kaktus*, which was probably liquidated too hastily, considering that four authors who were tied to this “ephemera” (I, the interviewer, Lech Konopiński and the late Witold Degler) have published more than 30 satirical books as well as books for children that remained to be in a considerable circulation (my volumes only have reached about 2,300,000 copies). In Poznań, next to the “Wierzbak” group, there was also the “Kaktus” group, although no one had noticed this yet.⁴

3 W. Scisłowski, “Fraszka,” *Szpilki* 15 March–21 March 1948, issue 11, p. 8; idem, “Rzekł raz,” [in:] idem, *Mysi karnawał*, illustrated by S. Mrowiński, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1961, p. 53. The quote in the title of the chapter comes from an interview: W. Scisłowski, “Poznań – przystanek końcowy,” interview by J. Przybysz, *Gazeta Poznańska* 16 May 1986, issue 114, p. 11. English translations are given in square brackets. It should be noted that many of Scisłowski’s works were reprinted in his subsequent books. There are two versions of the name in circulation: “Scisłowski” and “Ścisłowski”; in the article I used only the first one.

4 W. Scisłowski, “Poznań – przystanek końcowy...” On Włodzimierz Scisłowski see: M. Mesjasz, “Ścisłowski (Scisłowski) Włodzimierz,” [in:] *Polski Słownik Biograficzny*, vol. 50: Szykowski Jan-Śliwka Karol, A. Romanowski (ed.), PAN-PAU, Warsaw-Cracow 2014–2015, pp. 485–487; U. Bzdawka, “Włodzimierz Scisłowski,” [in:] *Pisarze Wielkopolski (1970–1980)*, eadem (ed.), Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Poznaniu, Poznań 1981, pp. 79–80; J. Mańkowski, “Włodzimierz Ścisłowski,” [in:] *Poznań literacki. Książki i ludzie*, idem (ed.), Pałac Kultury, Poznań 1964, pp. 141–143. On the literary group “Wierzbak” see: G. Gazda, “Wierzbak,” [in:] idem, *Słownik europejskich kierunków i grup literackich*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warsaw 2000, pp. 655–656.

Bibliographic information is only one page of the above passage. The second page shows that Scisłowski regretted the underappreciation of *Kaktus*. Later in the interview, he spoke on how the critics depreciated satire which was one of the key genres in the journal. Although I am not directly concerned with the issues of the journal's status and the genre, it is worth noting the position of the writer who, after all, speaks about the subject of this investigation. It is also crucial to note that in the quoted fragment (which, notably, comes from 1986 – the censorship office was still functioning), Scisłowski does not in any way mention the political context of closing *Kaktus*. Bearing in mind Scisłowski's assessment, let us return to the primary considerations – let us complete the above short autobiographical note of a former "Kaktusian"⁵ and later say a few words about the magazine we are interested in.

Scisłowski's first book was a collection of literary works entitled *Mysi karnawał* [The Mouse carnival], published in 1961 (the title can be interpreted as a reference to the censorship office which, as I wrote, was located on Mysia Street).⁶ This date marked the celebration mentioned above of a quarter of a century of literary work. The satirist had published earlier in the press, incl. in the magazine *Szpilki* [Pins], where in 1948 he made his debut with the epigram, which serves as the motto of this chapter.⁷ The debut in *Szpilki* – the most important satirical magazine of the Polish People's Republic – was undoubtedly an ennoblement for the young artist, and although *Kaktus* borrowed its title from Klub Szyderców Pod Kaktusem [Club of Mockers Under the Cactus] (the Poznan cabaret from the inter-war period), it is worth paying attention to a certain "prickly" similarity in the title of both magazines.⁸

In his review of *Mysi karnawał*, Józef Ratajczak wrote about Scisłowski's late book debut, and one can probably agree that the thirteen years separating the literary press debut from the book is quite a long period.⁹ The writer's following books appeared at smaller intervals. For the subsequent publication, entitled *W moim aluzjonie* [In my allusion], we had to wait until 1967. Still, in the 1970s and 1980s,

5 J. Mikołajczak, "Gdy kłuty kolce *Kaktusa*," [in:] idem, *Kpink i docinki. Z zapisków o satyrze poznańskiej*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznan 1989, p. 108.

6 W. Scisłowski, "Mysi karnawał," [in:] idem, *Mysi karnawał...*, pp. 45–46.

7 For other early works of the artist see: W. Scisłowski, "Włodzimierz Scisłowski" (in the series „Poznańscy Pisarze”), interview by M. Skąpski, *Głos Wielkopolski* 13–14 June 1965, issue 139 [no pagination]; W. Scisłowski, "Miłość dożgonna do satyry," interview by M. Skąpski, *Głos Wielkopolski* 1–2 April 1973, issue 78, pp. 4–5; Z. Kościelak, "Mój pierwszy utwór w prasie... Znaki na pisarskiej drodze" (in the series „W Kręgu Literatury”), *Głos Wielkopolski* 5–6–7 August 1977, issue 176, p. 7.

8 *Szpilki* and *Kaktus* are both waiting for a comprehensive comparative analysis, which will allow identifying common and specific features of both periodicals. I want to thank the anonymous reviewer for pointing out this omission and other comments that I used while writing this article.

9 J. Ratajczak, "Karnawał rymów" [Review: W. Scisłowski, *Mysi karnawał...*], *Gazeta Poznańska* 20–21 January 1962, issue 17, p. 6.

II. 1. The title page of *Kaktus* from 30 November 1958. It shows a fairy tale described by Włodzimierz Scisłowski and illustrated by Stanisław Mrowiński.

Scisłowski published much more often, publishing one or several books every two years or even every year. These were mostly children's titles, but occasional publications collections were more interesting in the context of his *Kaktus* activity. For example, a collection of political satires and epigrams, *Rymy w tyralierze* [Rymes in a line formation] from 1970, or *Pieczeń z satyryka* [Satirist's roast] published in 1980.¹⁰

Scisłowski died in 1994; he devoted the last twenty years of his life mainly to children's literature. Let us get back to his cooperation with *Kaktus*, where he made himself known as the author of fine satires, jokes, epigrams, and humorous plays for adults. Although, as he admitted in one of the interviews in 1978, he practiced satire fighting only "for sports",¹¹ some of his works were reworked or were not allowed to be published in *Kaktus*. It was precisely because of his inappropriate attitude towards the government and how it used its power.

Kaktus created on the wave of the so-called "thaw," was a perfect place to practice this type of creativity.¹² Let us recall that the thaw was a period of changes lasting from 1953 (Stalin's death) to about 1957, aimed at liberalizing state policy (de-Stalinization, the release of political prisoners; in art, this meant a move away from socialist realism, among other things). The first issue of the periodical was published on March 10, 1957,¹³ i.e., during the period of the significant loosening of the censorship corset, when it was possible to present topics and poetics previously unwelcome (or even absent, effectively eliminated by the censors) with

¹⁰ W. Scisłowski, *W moim aluzjonie*, illustrated by Z. Lengren, Wydawnictwo Poznańskie, Poznan 1967; *Rymy w tyralierze*, illustrated by E. Lipiński, Wydawnictwo Poznańskie, Poznan 1970; *Pieczeń z satyryka*, illustrated by J. Flisak, Wydawnictwo Poznańskie, Poznan 1989; see also: K. Batora [K. B.], "Scisłowski Włodzimierz," [in:] *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biobibliograficzny*, vol. 7: R-Sta, J. Czachowska, A. Szatagan (ed.), WSiP, Warsaw 2001, pp. 228–230.

¹¹ W. Scisłowski, "Fraszki, szopki, wielokropki. Dialog z Włodzimierzem Scisłowskim", interview by Z. Kościelak, *Głos Wielkopolski* 31 December 1977–1 January 1978, issue 296, p. 12.

¹² To see more specific information on *Kaktus*, see: L. Konopiński, "Korzenie i kolce *Kaktusa*," *Kronika Miasta Poznania* 2005, issue 3, pp. 63–83; J. Mikołajczak, "Dzieje śmiechu w prasie wielkopolskiej, część II (po 1945 r.)," [in:] *Z dziejów prasy wielkopolskiej XIX–XX wieku*, vol. 3, M. Kosman (ed.), Polski Dom Wydawniczy "Ławica," Poznan 1997, pp. 172–184; M. Derwich, "Lech Konopiński – liryczny satyryk," *Poradnik Bibliograficzno-Metodyczny* 2021, issue 2, Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu, pp. 40–52; M. Derwich-Pawela, "Satyra polityczna w tygodniku *Kaktus*," UAM w Poznaniu, Poznan 1988 [unpublished master's thesis written under the supervision of doc. dr hab. Eugenia Podbierowa]. Cf. J. Mulczyński, "Kawiarnia Artystyczna «Pod Kaktusem» w Poznaniu – dzieło architekta Stanisława Kirkina (1890–1964)," *Kronika Miasta Poznania* 1999, issue 3, pp. 361–368.

¹³ *Kronika Miasta Poznania* [The Poznan Chronicle] gives an erroneous date of the first issue of *Kaktus* as 10th of March 1956, see: J. Mikołajczak, "Od *Kukułki* do *Kaktusa*. Co śmieszyło i bawiło mieszkańców Poznania?," *Kronika Miasta Poznania* 1999, issue 3, p. 373.

greater ease. Censorship after June '56 (Poznan Riots) and after Polish October '56 is, as Bogusław Gogol writes, an office with censors who are "in dispute."¹⁴ Still, this tendency to discuss and compromise was carried out within the institution's limits controlling the message, as evidenced by the constantly emerging censorship reviews, *Kaktus* and *Głos Wielkopolski*, which took patronage over the weekly, included (it is also enough to recall that in October 1957, the weekly *Po Prostu* has been closed). The analysis of the *Kaktus* magazine and the accompanying censorship reviews confirms that the key treatments used in satirical works were Aesopian speech and allusion. A particular paradox can be found in that censorship reviews can sometimes help to decode the language of the communist times satire, which was difficult to understand, mainly because it was very contextual.

Kaktus has been published for over three years, during which it contributed to the cultural map of the region and gained a loyal group of readers. It consisted of eight pages,¹⁵ each issue was released in two colors – black and another color selected for each issue, e.g., red, green, pink, or blue. Different topics were discussed in *Kaktus* – from cultural matters, through a reckoning with the so-called "period of errors and distortions" that ended recently, to the problems of poorly functioning gastronomy. All were, of course, described in a satirical and ironic tone and it has to be stressed that an equally crucial illustrative part typically accompanied the verbal components of *Kaktus*. Topics related to the region were discussed most often. However, as Julian Mikołajczak, the editor in chief of the magazine, recalls, "Poznan's problems and affairs were at the same time national matters and pains."¹⁶

Apart from Mikołajczak and Scisłowski, the close editorial team included: Zygmunt Jabłkowski, Witold Degler, Lech Konopiński, Lech Stusicki and the aforementioned Janusz Przybysz. This is how Mikołajczak remembers the weekly's origins: "Long debates over coffee and other beverages, negotiations with the heads of local bodies, and surveys of the opinions of competent authorities – that took a few months. The birth of the satirical weekly was not easy."¹⁷ The editorial board

¹⁴ B. Gogol, "Przełom czy kontynuacja? Cenzura w obliczu polskiego października 1956 (cz. 2)," *Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych AMW* 2017, issue 2, p. 23; see also: P. Swacha, "Cenzura wobec problematyki «odwilży» 1956 roku na łamach *Gazety Poznańskiej*," *Zeszyty Prasoznawcze* 2014, vol. 57, issue 1, pp. 76–93. June '56 (Poznan Riots) – uprising of Polish industrial workers that caused a crisis among the Polish communist leadership as well as in the Soviet bloc and resulted in the establishment of a new Polish regime headed by Władysław Gomułka; Polish October '56 – the culmination period of the thaw, that is, the political, social and economic transformations related to the collapse of the communist dictatorship following the death of Joseph Stalin (1953).

¹⁵ The pages were not numbered, but for the sake of clarity, I give them in square brackets, in accordance to the layout of the magazine.

¹⁶ J. Mikołajczak, "Gdy kłuty kolce *Kaktusa*...", p. 95.

¹⁷ *Ibid.*, p. 88.

operated from a small room at the third floor of a press conglomerate Wielkopolskie Wydawnictwo Prasowe RSW “Prasa” at 19 Grunwaldzka St. in Poznan, while its branch was located “in Dąbrowskiego St., i.e., at the apartment of the graphic editor”¹⁸ (i.e., Lech Stusicki’s place of residence).

Most of the founders and collaborators of the magazine came from Poznan or had their professional (and personal) life connected to the Great Poland region. The weekly, however, was open to cooperation with artists from all over the country – let’s mention that the magazine was visited by, among others, Jacek Fedorowicz and Jan Sztudynger.

The information about the magazine’s closure fell on the Editorial Board like a bolt from the blue – the last issue was published on June 30, 1960. There is no doubt that it was a decision caused by political reasons and can be interpreted as a sign of a return to a stricter model of controlling the press (while other magazines survived on the publishing market because they were either already associated with a pro-government camp (such as the capital’s *Szpilki*) or switched to the “correct position”¹⁹). In the abovementioned interview from 1986, that is, twenty-six years after the closure of *Kaktus*, Scisłowski assessed this decision as “hasty,” as evidenced by, among other things, later creative successes not only of him but also of Degler, Konopiński and Przybysz.²⁰

There were several attempts to reactivate the magazine. Let us remind you that until March 1961, the weekly was published as a supplement to *Szpilki*. In February 1987, the *Trzydniówka Satyryczna Kaktus* [Kaktus Three-Day Satirical] was published, and in March 1991, Konopiński published six issues of the satirical magazine *PYRA – samorządna i niezależna* [PYRA – self-governing and independent] at his own expense. Unfortunately, these were only short-term reactivations of *Kaktus*.

The Poznan collection of cryptoarchivals – classified censorship documents related to *Kaktus*

Niech rozkwitają wszystkie kwiaty.²¹
[Let all the flowers bloom.]

¹⁸ Ibid., p. 89.

¹⁹ See: K. Alichnowicz, “«Miejsce dla kpiarza». Dyskusja o satyrze przed rokiem 1949,” [in:] *Presja i ekspresja. Zjazd szczeciński i socrealizm*, D. Dąbrowska, P. Michałowski (ed.), Wydawnictwo Naukowe USZ, Szczecin 2002, pp. 45–54.

²⁰ W. Scisłowski, “Poznań – przystanek końcowy...”

²¹ The motto used in some of the issues of *Kaktus*. See also: W. Scisłowski, “Kwiatek,” [in:] W. Scisłowski, *Mój peryskop w środowisko*, illustrated by S. Mrowiński, Wydawnictwo Poznańskie, Poznan 1980, p. 10.

In the Main and Voivodship Offices for the Control of the Press, Publications and Public Performances, several documents were created, covered by the confidentiality clause. Due to this secret nature and their position in the state apparatus, I have called these documents cryptotexts. I propose the term “cryptoarchivals” analogously to describe archival documents that collect materials that are now or at some point covered by the confidentiality clause.²²

The collection of cryptoarchivals, in this case, confidential censorship reviews evaluating the materials from *Kaktus*, is located in the State Archives in Poznan and consists of one folder with 94 cards. Cryptoarchivals consist of censorship reviews that were written over three years – the first censorship review was dated May 9, 1957, and the last one was dated June 10, 1960.

Various types of literary and graphic works were interfered with, such as columns, epigrams, aphorisms, satirical drawings, and jokes. The interference took many forms: from reformulating “dangerous” or “troublesome” sections to removing unwanted parts or even the whole material. Most of the texts under review are signed with the author’s name and surname or pseudonym, but there are also some anonymous works. Perhaps a further analysis of the material will help establish the authorship of these texts. With this in mind, let’s look at the interference in these works, which Włodzimierz Scisłowski undoubtedly penned.²³

²² A cryptotext is a confidential text with deliberately limited distribution. Among cryptotexts we can distinguish texts produced by the state apparatus (e.g. Bulletins addressed to censors, “Signals”, instruction letters, interventions reviews and various other guidelines and instructions) or without its participation (second-circulation publications); see: A. Wiśniewska-Grabarczyk, *Książki z Mysiej. Literatura w świetle poufnych Biuletynów urzędu cenzury z lat 1945–1956*, IBL PAN, Warsaw 2021, pp. 47–49; eadem, “The censorship review in the Polish People’s Republic as cryptotext,” *The Polish Review* 2019, vol. 64, issue 1, pp. 31–49; eadem, “Recenzja cenzorska jako kryptotekst,” [in:] eadem, “Czytelnik” *ocenzurowany. Literatura w kryptotekstach – recenzjach cenzorskich okresu stalinizmu (na materiale GUKPPIW z 1950 roku)*, Wydawnictwo IPN, Warsaw 2018, pp. 97–114; eadem, “Recenzja cenzorska Polski Ludowej,” *Zagadnienia Rodzajów Literackich* 2016, vol. 59, issue 1 (117), pp. 97–103.

²³ I discuss censorship interventions in this volume in the above-mentioned article “*Kaktus in statu nascendi*. Włodzimierz Scisłowski and the satirical magazine *Kaktus* [Cactus] in the censorship documents of People’s Poland (Part 2. Censors’ interventions)”..., pp. 421–487. Censorship materials about *Kaktus* (also those presented in the article) can be found in other archives, see incl. AAN, GUKPPIW, file ref. no. 2460, pp. 205, 206 et al.

Anna Wiśniewska-Grabarczyk*

„Kaktus” *in statu nascendi* **Włodzimierz Scisłowski i satyryczne pismo „Kaktus”** **w dokumentach cenzorskich Polski Ludowej** **(cz. 1. Wprowadzenie)**

Streszczenie

Celem artykułu jest wprowadzenie do omówienia strategii cenzorskich stosowanych wobec utworów Włodzimierza Scisłowskiego złożonych do publikacji w piśmie satyrycznym „Kaktus” w latach 1957–1960. Materiał źródłowy stanowi zbiór kryptotekstów, czyli poufnych dokumentów oceniających artykuły z tygodnika, powstały w Wojewódzkim Urzędzie Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Poznaniu. Cenzorzy ingerowali w utwory satyryczne Scisłowskiego – we fraszki, wiersze, poematy, ballady, zarzucając autorowi złośliwe i przejawiskrawione przedstawianie rzeczywistości politycznej i społecznej kraju. Część utworów ukazała się po wprowadzeniu narzuconych przez urząd cenzury zmian, część nie została dopuszczona do publikacji.

Słowa kluczowe: cenzura literatury w powojennej Polsce, materiał źródłowy (archiwalny), kryptotekst, Włodzimierz Scisłowski, pismo satyryczne „Kaktus”, satyra–humor–dowcip, Wojewódzki Urząd Kontroli Prasy Publikacji i Widowisk w Poznaniu

W okresie Polski Ludowej twórczość satyryczna miała podlegać kontroli urzędu cenzury, podobnie jak każdy inny przejaw artystycznej aktywności człowieka.

* Dr, Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Polskiej i Logopedii, Zakład Literatury Polskiej XX i XXI w., ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź; anna.wisniewska.grabarczyk@gmail.com

Artykuł powstał jako część projektu grantowego pt. *Humor jako strategia przetrwania. Pismo satyryczne „Kaktus” w ingerencjach cenzorskich z lat 1957–1960* (UŁ/IDUB, nr decyzji 2/2021, kierownik Anna Wiśniewska-Grabarczyk, czas realizacji 2022–2024 r.). Jest to pierwszy z dwóch artykułów poświęconych cenzurowaniu twórczości Włodzimierza Scisłowskiego na łamach pisma „Kaktus”; drugi z nich znajduje się w niniejszym tomie, zob. „Kaktus” *in statu nascendi*. Włodzimierz Scisłowski i satyryczne pismo „Kaktus” w dokumentach cenzorskich Polski Ludowej (cz. 2. Ingerencje cenzorskie), „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” 2022, nr 1 (64), s. 421–487.

Śmiech miał rozbrzmiewać tylko tam, dokąd rozciągał się imprimatur „Ministerstwa Prawdy” i instancji pokrewnych; także ostrze satyry miało być wymierzone jedynie w odgórnie ustalone tematy. Funkcjonariusze „Mysiej i okolic”²⁴ przez cały okres istnienia instytucjonalnej cenzury, tj. w latach 1944–1990, starali się wyznaczać granice między tym, z czego wolno a tym, z czego nie wolno było się śmiać. Świadectwem tego są zachowane w archiwach dokumenty, w których cenzorzy dyskutowali nad zagadnieniami satyry i gatunków pośrednich oraz oceniali publikacje składane do Głównego i Wojewódzkich Urzędów Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk. Sito cenzorskiej ewaluacji przechodziły nie tylko druki zwarte, ale także druki ciągłe, nie tylko słowo pisane, ale także (towarzyszące mu) ilustracje.

Walka o ostateczny kształt dzieła była nierówna i w jej wyniku powstawały często wersje pośrednie, alternatywne, nieoficjalne. O nich i o tym, kto był Dawidem, a kto Goliatem w tych potyczkach, spróbuję opowiedzieć na przykładzie drogi wydawniczej wybranych utworów Włodzimierza Scisłowskiego, składanych do publikacji w poznańskim tygodniku satyrycznym „Kaktus”.

„Może parę słów o sobie. Jakiś krótki życiorys” Włodzimierz Scisłowski – (nie tylko) publicysta „Kaktusa”

Rzekł raz zecer do sąsiada:
Mnie się dzisiaj nic nie składa²⁵.

W roku 1986 Włodzimierz Scisłowski obchodził jubileusz 25 lat pracy literackiej. W wywiadzie udzielonym w tymże roku koledze z „Kaktusa”, Januszowi Przybyszowi, tak opowiadał o swoim (literackim) życiu:

Miejsce urodzenia Kościerzyna, do wojny w Augustowie, okupacja, powstanie w Warszawie. Od roku 1947 jestem w Poznaniu, który nie okazał się kolejnym miastem etapowym, a przystankiem końcowym. Tu też, w „Głosie Wielkopolskim” odbył się mój prasowy debiut poznański, jeszcze w czasie nauki w gimnazjum św. Jana

²⁴ Postępuję się tym wyrażeniem na opisanie cenzury rozumianej jako zinstytucjonalizowane, występujące w Polsce w latach 1944–1990 zjawisko. Przez niemal cały okres istnienia Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk mieścił się przy ulicy Mysiej 5 w Warszawie.

²⁵ W. Scisłowski, *Fraszka*, „Szpilki” 15.03–21.03.1948, nr 11, s. 8; tenże, *Rzekł raz*, [w:] tenże, *Mysi karnawał*, oprac. graf. S. Mrowiński, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1961, s. 53. Cytat zawarty w tytule rozdziału pochodzi z wywiadu: W. Scisłowski, *Poznań – przystanek końcowy*, rozmowę przepr. J. Przybysz, „Gazeta Poznańska” 16.05.1986, nr 114, s. 11. W obiegu wydawniczym funkcjonują dwie formy nazwiska: „Scisłowski” i „Ścisłowski”; w artykule używam pierwszej z nich.

Kantego. W ogóle cała moja twórczość satyryczna jest i była związana z prasą. W oderwaniu od niej nie sposób być satyrykiem. Z prasą byłem też związany etatowo, przez 8 lat pracowałem w dziele rolnym „Gazety Poznańskiej”, byłem też jednym ze stałych współpracowników poznańskiego pisma satyrycznego „Kaktus”, zlikwidowanego chyba zbyt pochopnie, jeśli uwzględnić, że czterech autorów związanych z tą „efemerydą” (ja, prowadzący tę rozmowę, Lech Konopiński i zmarły już Witold Degler) wydało ponad 30 książek satyrycznych i dla dzieci w nakładzie wcale niemałym (tylko nakład moich tomików osiągnął około 2 mln 300 tysięcy egzemplarzy). W Poznaniu obok grupy „Wierzbak” istniała więc również grupa „Kaktus”, choć tego akurat nikt dotąd nie zauważył²⁶.

Informacje biobibliograficzne to tylko jedna strona powyższej wypowiedzi. Druga pokazuje, że Scisłowski miał żal za niedoceny „Kaktusa”, a w dalszej części wywiadu mówił o deprecjonowaniu przez krytykę satyry, która była przecież jednym z koronnych gatunków uprawianych w piśmie. Mimo że kwestie statusu pisma i gatunku nie zajmują mnie wprost, warto odnotować stanowisko pisarza, który wypowiada się przecież o przedmiocie niniejszych dociekań. Niebagatelne będzie także zwrócenie uwagi na to, iż w cytowanym fragmencie (pochodzącym, co istotne, z 1986 r., gdy urząd na Mysiej nadal funkcjonował) Scisłowski jest jak najdalszy od wskazywania na polityczny kontekst zamknięcia „Kaktusa”. Mając w pamięci tak wyrażoną opinię, wróćmy do podstawowych rozważań – uzupełnijmy powyższą krótką notę autobiograficzną byłego „kaktusowca”²⁷, a następnie powiedzmy kilka słów na temat interesującego nas pisma.

Pierwszą książką Scisłowskiego był zbiór satyr, bajek, fraszek, limeryków oraz „myśli i myślatek” ogłoszony w 1961 r. pod znanym tytułem *Mysi karnawał* – dość przypomnieć motto, jakim autor opatrzył tytułowy utwór zbioru: „W niektórych instytucjach utrzymywane są «etatowe» koty do tępienia myszy”²⁸.

Rok wydania tomu wyznaczał wspomniane obchody ćwierćwiecza pracy literackiej Scisłowskiego, który publikował wcześniej w prasie, m.in. w „Szpilkach”,

²⁶ W. Scisłowski, *Poznań – przystanek końcowy...* O Włodzimierzu Scisłowskim zob. m.in.: M. Mejszasz, *Ścisłowski (Scisłowski) Włodzimierz*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 50: Szyjkowski Jan-Śliwka Karol, red. A. Romanowski, PAN-PAU, Warszawa-Kraków 2014–2015, s. 485–487; U. Bzdawka, *Włodzimierz Scisłowski*, [w:] *Pisarze Wielkopolski (1970–1980)*, oprac. też, Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Poznaniu, Poznań 1981, s. 79–80; J. Mańkowski, *Włodzimierz Scisłowski*, [w:] *Poznań literacki. Książki i ludzie*, red. tenże, Pałac Kultury w Poznaniu, Poznań 1964, s. 141–143. O grupie literackiej „Wierzbak” zob. m.in.: G. Gazda, *Wierzbak*, [w:] tenże, *Słownik europejskich kierunków i grup literackich*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 655–656.

²⁷ J. Mikołajczak, *Gdy kłuty kolce „Kaktusa”*, [w:] tenże, *Kpinki i docinki. Z zapisków o satyrze poznańskiej*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1989, s. 108.

²⁸ W. Scisłowski, *Mysi karnawał*, [w:] tenże, *Mysi karnawał...*, s. 45.

gdzie w 1948 r. zadebiutował fraszką, która stanowi motto niniejszego rozdziału²⁹. Debiut w „Szpilkach” – najważniejszym piśmie satyrycznym PRL-u – był bez wątpienia nobilitacją dla młodego twórcy i chociaż „Kaktus” zapożyczył swą nazwę od Klubu Szyderców Pod Kaktusem (poznańskiego kabaretu z międzywojnia), to warto zwrócić uwagę na pewne „kłujące” pokrewieństwo w tytułaturze obu pism³⁰.

W recenzji *Mysiego karnawału* Józef Ratajczak pisał o późnym debiucie książkowym Scisłowskiego i można się chyba zgodzić, że trzynastcie lat dzielących literacki debiut prasowy od książkowego to dość długi okres³¹. Następne książki pisarza ukazywały się już w mniejszych interwałach. Na kolejną publikację pt. *W moim aluzjonie* trzeba było poczekać do 1967 r., jednak w latach 70. i 80. Scisłowski publikował znacznie częściej, wydając co dwa lata lub nawet co rok (jedną lub kilka książek) – były to przeważnie tytuły dla dzieci, jednak sporadycznie pojawiały się zbiory bardziej interesujące w kontekście jego działalności „kaktusowej”, wspomnijmy zbiór satyr i fraszek politycznych *Rymy w tyralierce* z roku 1970 czy wydaną w 1980 r. *Pieczeń z satyryka*³².

Scisłowski zmarł w 1994 r.; ostatnie dwadzieścia lat życia poświęcił głównie tworzeniu dla dzieci, wróćmy jednak do współpracy z „Kaktusem”, na łamach którego dał się poznać jako autor celnych satyr, dowcipów, fraszek i humoresek dla dorosłych. Mimo że, jak sam przyznał w jednym z wywiadów udzielonych w 1978 r., uprawiał satyrę walczącą jedynie „sportowo”³³, część jego utworów była przerabiana lub nie została dopuszczona do publikacji w „Kaktusie” właśnie ze względu na niewłaściwy stosunek do rządzących i sposobu sprawowania władzy.

²⁹ O innych wczesnych utworach artysty por. również: W. Scisłowski, *Włodzimierz Scisłowski* (z cyklu „Poznańscy Pisarze”), rozmowę przepr. M. Skąpski, „Głos Wielkopolski” 13-14.06.1965, nr 139 [brak paginacji]; W. Scisłowski, *Miłość doznanna do satyry*, rozmowę przepr. M. Skąpski, „Głos Wielkopolski” 1-2.04.1973, nr 78, s. 4-5; Z. Kościelak, *Mój pierwszy utwór w prasie... Znaki na pisarskiej drodze* (z cyklu „W Kręgu Literatury”), „Głos Wielkopolski” 5-6-7.08.1977, nr 176, s. 7.

³⁰ „Szpilki” i „Kaktus” czekają na kompleksową analizę porównawczą, która pozwoli wskazać cechy wspólne i swoiste obu periodyków. Dziękuję anonimowemu Recenzentowi za zwrócenie uwagi na ten brak oraz za inne uwagi, z których skorzystałam w trakcie pisania tego artykułu.

³¹ J. Ratajczak, *Karnawał rymów* [Rec. W. Scisłowski, *Mysi karnawał...*], „Gazeta Poznańska” 20-21.01.1962, nr 17, s. 6.

³² W. Scisłowski, *W moim aluzjonie*, oprac. graf. Z. Lengren, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1967; tenże, *Rymy w tyralierce*, il. E. Lipiński, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1970; tenże, *Pieczeń z satyryka*, il. J. Flisak, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1989; zob. także: K. Batora [K. B.], *Scisłowski Włodzimierz*, [w:] *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biobibliograficzny*, t. 7: R-Sta, red. J. Czachowska, A. Szałagan, WSiP, Warszawa 2001, s. 228-230. Należy zauważyć, że wiele utworów Scisłowskiego było przedrukowanych w kolejnych jego książkach.

³³ W. Scisłowski, *Fraszki, szopki, wielokropki. Dialog z Włodzimierzem Scisłowskim*, rozmowę przepr. Z. Kościelak, „Głos Wielkopolski” 31.12.1977-1.01.1978, nr 296, s. 12.

Il. 1. Strona tytułowa „Kaktusa” z 30.11.1958 r. z widoczną bajką opowiedzianą przez Włodzimierza Scisłowskiego, zilustrowaną przez Stanisława Mrowińskiego

Powstały na fali odwilży „Kaktus” był doskonałym miejscem do ćwiczenia się w tego typu twórczości³⁴. Przypomnijmy, że pierwszy numer periodyku ukazał się 10 marca 1957 r.³⁵, a więc w okresie ożywienia rynku prasowego poza Warszawą i znacznego poluzowania cenzorskiego gorsetu, gdy można było z większą swobodą prezentować tematy i poetyki dotąd niemile widziane (lub wręcz nieobecne, skutecznie eliminowane przez funkcjonariuszy Głównego i Wojewódzkich Urzędów Kontroli). Cenzura po Czerwcu ‘56 r. i po polskim październiku to, jak pisze Bogusław Gogol, urząd z bardziej „rozdyskutowanymi cenzorami”³⁶, jednak ta skłonność do dyskusji i kompromisów była nadal realizowana w granicach instytucji kontrolującej przekaz, czego świadectwem było zamknięcie tygodnika „Po Prostu” w październiku 1957 r. czy wciąż powstające recenzje cenzorskie, także recenzje „Kaktusa” i „Głosu Wielkopolskiego”, który objął patronat nad tygodnikiem. Analiza zarówno samego pisma „Kaktus” jak i towarzyszących mu recenzji cenzorskich potwierdza, że do kluczowych zabiegów stosowanych w twórczości satyrycznej należały mowa ezopowa i aluzja. Pewnym paradoksem jest to, że niekiedy to właśnie recenzje cenzorskie służą pomocą w deszyfracji niełatwego, m.in. ze względu na „krótki termin ważności”, języka PRL-owskiej satyry.

„Kaktus” ukazywał się przeszło trzy lata, w trakcie których współtworzył kulturalną mapę regionu i zyskał wierne grono czytelników. Pismo liczyło zazwyczaj osiem stron³⁷; każdy numer był wydawany w dwu kolorach – czarnym i wybranym do konkretnego zeszytu, np. czerwonym, zielonym, różowym lub niebieskim.

34 Podaję najważniejsze informacje na temat „Kaktusa”, o którym można przeczytać m.in. w: L. Konopiński, *Korzenie i kolce „Kaktusa”*, „Kronika Miasta Poznania” 2005, nr 3, s. 63–83; J. Mikołajczak, *Dzieje śmiechu w prasie wielkopolskiej, cz. II (po 1945 r.)*, [w:] *Z dziejów prasy wielkopolskiej XIX–XX wieku*, t. 3, red. M. Kosman, Polski Dom Wydawniczy „Ławica”, Poznań 1997, s. 172–184; M. Derwich, *Lech Konopiński – liryczny satyryk*, „Poradnik Bibliograficzno-Metodyczny” 2021, nr 2, Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu, s. 40–52; M. Derwich-Pawela, *Satyra polityczna w tygodniku „Kaktus”*, UAM w Poznaniu, Poznań 1988 [niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem doc. dr hab. Eugenii Podbierowej]. Por. także: J. Mulczyński, *Kawiarnia Artystyczna „Pod Kaktusem” w Poznaniu – dzieło architekta Stanisława Kirkina (1890–1964)*, „Kronika Miasta Poznania” 1999, nr 3, s. 361–368.

35 W „Kronice Miasta Poznania” jako datę wydania pierwszego numeru „Kaktusa” podano omyłkowo 10 marca 1956 r., zob.: J. Mikołajczak, *Od „Kukułki” do „Kaktusa”. Co śmieszyło i bawiło mieszkańców Poznania?*, „Kronika Miasta Poznania” 1999, nr 3, s. 373.

36 B. Gogol, *Przełom czy kontynuacja? Cenzura w obliczu polskiego października 1956 (cz. 2)*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych AMW” 2017, nr 2, s. 23; zob. również m.in.: P. Swacha, *Cenzura wobec problematyki „odwilży” 1956 roku na łamach „Gazety Poznańskiej”*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2014, t. 57, nr 1, s. 76–93.

37 Strony nie były liczbowane, jednak dla jednoznaczności przekazu podaję je w nawiasach kwadratowych zgodnie z układem pisma.

W „Kaktusie” omawiano najróżniejsze tematy, od zagadnień kulturalnych, przez rozliczenia z dopiero co minionym okresem błędów i wypaczeń, po kwestie źle funkcjonującej gastronomii, braków w zaopatrzeniu, regulacji cen, tandetnego budownictwa – wszystko opisywane oczywiście satyryczno-ironicznym piórem i kreską, bo trzeba podkreślić, że w „Kaktusie” żywiołowi słownemu towarzyszył równie ważny żywioł ilustracyjny, realizowany głównie w postaci rysunków satyrycznych. Tematy związane z regionem były podejmowane najczęściej, jednak – jak wspomina Julian Mikołajczak, naczelny pisma – „bolączki i sprawy Poznania były jednocześnie sprawami i bolączkami ogólnokrajowymi”³⁸.

Poza Mikołajczakiem i Scisłowskim do wąskiego kolektywu redakcyjnego należeli: Zygmunt Jabłkowski, Witold Degler, Lech Konopiński, Lech Stusicki oraz wspominany wcześniej Janusz Przybysz. Tak powstawanie tygodnika wspomina Mikołajczak: „Długie dysputy przy kawie i innych trunkach, pertraktacje z szefami miejscowych organów, sondaże opinii kompetentnych władz – zajęły kilka miesięcy. Poród tygodnika satyrycznego nie był łatwy”³⁹. Redakcja mieściła się w małym pokoiku na drugim piętrze prasowego kombinatu Wielkopolskiego Wydawnictwa Prasowego RSW „Prasa” przy ul. Grunwaldzkiej 19 w Poznaniu, filia zaś – „przy ulicy Dąbrowskiego, czyli w mieszkaniu prywatnym kierownika graficznego”⁴⁰ (Lecha Stusickiego).

Większość ojców-założycieli oraz współpracowników pisma pochodziła z Poznania lub związała z Wielkopolską swoje zawodowe (i osobiste) życie. Tygodnik był jednak otwarty na współpracę z twórcami z całego kraju – wspomnijmy, że na łamach pisma gościli m.in. Jacek Fedorowicz i Jan Sztudynger.

Informacja o likwidacji pisma spadła na Redakcję jak grom z jasnego nieba – ostatni numer ukazał się 30 czerwca 1960 r. i nie ma wątpliwości, że była to decyzja powodowana względami politycznymi i można ją interpretować jako przejaw powrotu do ściślejszego modelu kontrolowania prasy (natomiast inne pisma utrzymały się na rynku wydawniczym m.in. dlatego, że albo były już związane z obozem prorządowym (np. stołeczne „Szpilki”) albo przeszły na jedyne słuszne pozycje⁴¹). We wspomnianym wywiadzie z roku 1986, a więc dwadzieścia sześć lat po likwidacji „Kaktusa”, Scisłowski oceniał tę decyzję jako „pochopną”, o czym świadczyć miały m.in. późniejsze sukcesy twórcze nie tylko jego, ale także Deglera, Konopińskiego i Przybysza⁴².

³⁸ J. Mikołajczak, *Gdy kłuty kolce „Kaktusa”...*, s. 95.

³⁹ Tamże, s. 88.

⁴⁰ Tamże, s. 89.

⁴¹ Zob. m.in. K. Alichnowicz, „Miejsce dla kpiarza”. *Dyskusja o satyrze przed rokiem 1949*, [w:] *Presja i ekspresja. Zjazd szczeciński i socrealizm*, red. D. Dąbrowska, P. Michałowski, Wydawnictwo Naukowe USz, Szczecin 2002, s. 45–54.

⁴² W. Scisłowski, *Poznań – przystanek końcowy...*

Było kilka prób reaktywacji pisma, przypomnijmy, że do marca 1961 r. tygodnik ukazywał się jako dodatek do „Szpilek”, w lutym 1987 r. ukazała się „Trzydniówka Satyryczna Kaktus”, a w marcu 1991 r. Konopiński własnym sumptem wydał 6 numerów pisma satyrycznego „PYRA – samorządna i niezależna” – niestety były to krótkoterminowe, reaktywacje „Kaktusa”.

Poznański zbiór kryptoarchiwaliów, czyli poufnych dokumentów cenzorskich dotyczących „Kaktusa”

„Niech rozkwitają wszystkie kwiaty”⁴³

W Głównym i Wojewódzkich Urzędach Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk tworzono szereg dokumentów, które były objęte klauzulą poufności. Z uwagi na ten tajny charakter oraz umocowanie w aparacie państwowym dokumenty te nazwałam kryptotekstami, analogicznie proponuję termin „kryptoarchiwalia” na określenie dokumentów archiwalnych, gromadzących materiały objęte obecnie lub kiedyś klauzulą poufności⁴⁴.

Zbiór kryptoarchiwaliów, czyli w tym wypadku poufnych recenzji cenzorskich oceniających materiały z „Kaktusa”, znajduje się w Archiwum Państwowym w Poznaniu i zajmuje jedną teczkę liczącą 94 karty. Na kryptoarchiwalia składają się recenzje cenzorskie, które powstawały na przestrzeni trzech lat – pierwsza recenzja cenzorska pochodzi z 9 maja 1957 r., ostatnia zaś z 10 czerwca roku 1960.

Ingerowano w różnego rodzaju wypowiedzi literackie oraz graficzne, np. w felietony, fraszki, aforyzmy, rysunki satyryczne oraz dowcipy. Ingerencje przybierały różne formy: od przeformułowania „niebezpiecznych” lub „kłopotliwych” fragmentów po usunięcie niepożądanego fragmentu lub całego materiału. Większość ocenianych

⁴³ Motto, którym opatrzone były niektóre numery „Kaktusa”. Por. także poniższy fragment „Kiedy chcą, niech kwitną kwiaty, / Od przedwiośnia do jesieni!” z wiersza Włodzimierza Scisłowskiego pt. *Kwiatek (Mój peryskop w środowisko*, il. S. Mrowiński, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1980, s. 10).

⁴⁴ Kryptotekst to tekst poufny o celowo ograniczonej dystrybucji; wśród kryptotekstów możemy wyróżnić teksty produkowane przez aparat państwowy (np. kierowane do cenzorów Biuletyny, „Sygnały”, listy instrukcyjne, przeglądy ingerencji oraz różnego typu inne wytyczne i instrukcje) lub bez jego udziału (publikacje drugiego obiegu); zob.: A. Wiśniewska-Grabarczyk, *Książki z Mysiej. Literatura w świetle poufnych Biuletynów urzędu cenzury z lat 1945-1956*, IBL PAN, Warszawa 2021, s. 47-49; też, *The censorship review in the Polish People's Republic as cryptotext*, „The Polish Review” 2019, t. 64, nr 1, s. 31-49; też, *Recenzja cenzorska jako kryptotekst*, [w:] też, „Czytelnik” *ocenzurowany. Literatura w kryptotekstach – recenzjach cenzorskich okresu stalinizmu (na materiale GUKPPIW z 1950 roku)*, Wydawnictwo IPN, Warszawa 2018, s. 97-114; też, *Recenzja cenzorska Polski Ludowej*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” 2016, t. 59, z. 1 (117), s. 97-103.

tekstów jest podpisana imieniem i nazwiskiem lub pseudonimem autora, jednak znajdziemy też kilka prac anonimowych. Być może dalsza analiza materiału pozwoli ustalić autorstwo owych tekstów. Mając to na uwadze, przyjrzymy się ingerencjom w te prace, które bez wątplenia wyszły spod pióra Włodzimierza Scisłowskiego⁴⁵.

Bibliography

Subject bibliography

List of works by Włodzimierz Scisłowski registered in the archival unit “Interventions regarding the *Kaktus* magazine 1957–1960” (APP, WUKPPIW, file ref. no. 132)

Ballada tragiczna

Czekanomachia. Poemat narodowy w III częściach

[Doszło do rehabilitacji kozła ofiarnego...]

Dyrygenci

[Jeśli nie chcesz przespać epoki...]

Krótki leksykon targowy

Metamorfoza

My

Nadgorliwość

Z pamiętnika ślusarza

List of other works and interviews by Włodzimierz Scisłowski mentioned in the paper

“Fraszka,” *Szpilki* 15 March–21 March 1948, issue 11, p. 8.

“Fraszki, szopki, wielokropki. Dialog z Włodzimierzem Scisłowskim,” interview by Zbigniew Kościelak, *Głos Wielkopolski* 31 December 1977–1 Januar 1978, issue 296, p. 12.

“Kwiatek,” [in:] Włodzimierz Scisłowski, *Mój peryskop w środowisko*, illustrated by Stanisław Mrowiński, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1980, p. 10.

⁴⁵ Ingerencje cenzorskie omawiam w niniejszym tomie we wspomnianym artykule „*Kaktus*” *in statu nascendi. Włodzimierz Scisłowski i satyryczne pismo „Kaktus” w dokumentach cenzorskich Polski Ludowej (cz. 2. Ingerencje cenzorskie)...*, s. 421–487. Materiały cenzorskie dotyczące „Kaktusa” (także te prezentowane w artykule) znajdują się również w innych zespołach i archiwach, zob. m.in. AAN, GUKPPIW, sygn. 2460, s. 205, 206 i in.

- “Miłość dozogonna do satyry,” interview with Włodzimierz Scisłowski by Michał Skąpski, *Głos Wielkopolski* 1–2 April 1973, issue 78, pp. 4–5.
- “Mysi karnawał,” [in:] Włodzimierz Scisłowski, *Mysi karnawał*, illustrated by Stanisław Mrowiński, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1961, pp. 45–46.
- Pieczeń z satyryka*, illustrated by Jerzy Flisak, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1989.
- “Poznań – przystanek końcowy,” interview with Włodzimierz Scisłowski by Janusz Przybyś, *Gazeta Poznańska* 16 May 1986, issue 114, p. 11.
- Rymy w tyralierze*, illustrated by Eryk Lipiński, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1970.
- “Rzekł raz,” [in:] Włodzimierz Scisłowski, *Mysi karnawał*, illustrated by Stanisław Mrowiński, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1961, p. 53.
- W moim aluzjonie*, illustrated by Zbigniew Lengren, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1967.
- “Włodzimierz Scisłowski” (in the series „Poznańscy Pisarze”), interview with Włodzimierz Scisłowski by Mieczysław Skąpski, *Głos Wielkopolski* 13–14 June 1965, issue 139 [no pagination].

Topic's bibliography

- Alichnowicz Karol, “«Miejsce dla kpiarza». Dyskusja o satyrze przed rokiem 1949,” [in:] *Presja i ekspresja. Zjazd szczeciński i socrealizm*, Danuta Dąbrowska, Piotr Michałowski (ed.), Wydawnictwo Naukowe USz, Szczecin 2002, pp. 45–54.
- Batora Katarzyna [K. B.], “Scisłowski Włodzimierz,” [in:] *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biobibliograficzny*, vol. 7: R–Sta, Jadwiga Czachowska, Alicja Szałagan (ed.), WSiP, Warszawa, pp. 228–230.
- Bzdawka Urszula, “Włodzimierz Scisłowski,” [in:] *Pisarze Wielkopolski (1970–1980)*, Urszula Bzdawka (ed.), Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Poznaniu, Poznań 1981, pp. 79–80.
- Derwich Małgorzata, “Lech Konopiński – liryczny satyryk,” *Poradnik Bibliograficzno-Metodyczny* 2021, issue 2, Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu, pp. 40–52.
- Derwich-Pawela Małgorzata, “*Satyra polityczna w tygodniku Kaktus*,” UAM w Poznaniu, Poznań 1988 [unpublished master's thesis written under the supervision of doc. dr hab. Eugenia Podbierowa].
- Gazda Grzegorz, “Wierzbak,” [in:] Grzegorz Gazda, *Słownik europejskich kierunków i grup literackich*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warsaw 2000, pp. 655–656.
- Gogol Bogusław, “Przełom czy kontynuacja? Cenzura w obliczu polskiego października 1956 (cz. 2),” *Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych AMW* 2017, issue 2, pp. 5–26.
- Konopiński Lech, “Korzenie i kolce Kaktusa,” *Kronika Miasta Poznania* 2005, issue 3, pp. 63–83.

- Kościelak Zbigniew, "Mój pierwszy utwór w prasie... Znaki na pisarskiej drodze" (in the series "W Kręgu Literatury"), *Głos Wielkopolski* 5–6–7 August 1977, issue 176, p. 7.
- Mańkowski Jerzy, "Włodzimierz Ścisłowski," [in:] *Poznań literacki. Książki i ludzie*, Jerzy Mańkowski (ed.), Pałac Kultury, Poznań 1964, pp. 141–143.
- Mesjasz Michał, "Ścisłowski (Scisłowski) Włodzimierz," [in:] *Polski Słownik Biograficzny*, vol. 50: *Szykowski Jan–Śliwka Karol*, Andrzej Romanowski (ed.), PAN–PAU, Warsaw–Cracow 2014–2015, pp. 485–487.
- Mikołajczak Julian, "Dzieje śmiechu w prasie wielkopolskiej, część II (po 1945 r.)," [in:] *Z dziejów prasy wielkopolskiej XIX–XX wieku*, vol. 3, Marcei Kosman (ed.), Polski Dom Wydawniczy "Ławica," Poznań 1997, pp. 172–184.
- Mikołajczak Julian, *Kpinki i docinki. Z zapisków o satyrze poznańskiej*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1989.
- Mikołajczak Julian, "Od Kukułki do Kaktusa. Co śmieszyło i bawiło mieszkańców Poznania?," *Kronika Miasta Poznania* 1999, issue 3, pp. 369–380.
- Mulczyński Jarosław, "Kawiarnia Artystyczna «Pod Kaktusem» w Poznaniu – dzieło architekta Stanisława Kirkina (1890–1964)," *Kronika Miasta Poznania* 1999, issue 3, pp. 361–368.
- Ratajczak Józef, "Karnawał rymów" [Review: W. Scisłowski, *Mysi karnawał*, illustrated by S. Mrowiński, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1961], *Gazeta Poznańska* 20–21 January 1962, issue 17, p. 6.
- Swacha Piotr, "Cenzura wobec problematyki «odwilży» 1956 roku na łamach *Gazety Poznańskiej*," *Zeszyty Prasoznawcze* 2014, vol. 57, issue 1, pp. 76–93.
- Wiśniewska-Grabarczyk Anna, "Czytelnik" oceniany. *Literatura w kryptotekstach – recenzjach cenzorskich okresu stalinizmu (na materiale GUKPPiW z 1950 roku)*, IPN, Warsaw 2018.
- Wiśniewska-Grabarczyk Anna, "Kaktus in statu nascendi. Włodzimierz Scisłowski and the satirical magazine *Kaktus* [Cactus] in the censorship documents of People's Poland (Part 2. Censors' interventions)," *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica* 2022, issue 1 (64), pp. 421–487.
- Wiśniewska-Grabarczyk Anna, *Książki z Mysiej. Literatura w świetle poufnych Biuletynów urzędu cenzury z lat 1945–1956*, IBL PAN, Warsaw 2021.
- Wiśniewska-Grabarczyk Anna, "Recenzja cenzorska Polski Ludowej," *Zagadnienia Rodzajów Literackich* 2016, vol. 59, issue 1 (117), pp. 97–103.
- Wiśniewska-Grabarczyk Anna, "The censorship review in the Polish People's Republic as cryptotext," *The Polish Review* 2019, vol. 64, issue 1, pp. 31–49.

Anna Wiśniewska-Grabarczyk – Ph.D., researcher of censorship of Polish People's Republic, writer and literary critic, author of several dozen books and academic articles, popular science articles, articles in the field of literary criticism, and opinion articles. For her novel *Porzeczkowy Józef* [Current Josef] she was nominated for the Witold Gombrowicz Literary Prize; she is the author of the script for the

radio drama *Spożywczy bigiel. Mroźące sok w listkach przygody Szpinaka Alberta*; laureate of the Polityka weekly award, and of the University of Lodz Foundation Award for the best master's thesis, and recipient of a distinction in the Władysław Pobóg-Malinowski Competition for the Best History Début of the Year. Principal investigator of NCN grant *Powojenna literatura polska w świetle kryptotekstów (na podstawie biuletynów Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk z lat 1945–1956)* [Post-war Polish literature in the light of cryptotexts (on the basis of bulletins of the Main Office of Control of Press, Publications and Shows 1945–1956)] and IDUB/UŁ grant *Humor jako strategia przetrwania. Pismo satyryczne „Kaktus” w ingerencjach cenzorskich z lat 1957–1960* [Humour as a survival strategy. The *Kaktus* satirical periodical in censorship interventions in the years 1957–1960]; contractor in a grant run at the Faculty of Teacher Education, Zagreb University (*Aktivno pamćenje i zaboravljanje u povijesti dječje književnosti* [Active memory and forgetting in the history of children's literature]). Recipient of a scholarship of the Maurycy Mochnacki Foundation; member of the Editorial Committee of the *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica* journal, the Genetic and Documentary Research in Literature, Polish Academy of Sciences, Łódź division and a former member of the Polish Institute of Arts and Sciences of America (PIASA). She has published in, e.g., *The Polish Review*, *Sztuka Edycji*, *Zagadnienia Rodzajów Literackich*, *Socjolingwistyka*, *Dzieje Najnowsze*, *Przegląd Orientalistyczny*, *Przegląd Biblioteczny*, *Nowe Książki*, *Twórczość*, *Zeszyty Literackie*, *Odra*, *Gazeta Wyborcza*, *Polityka*, *Krytyka Polityczna*, and *Kultura Liberalna*.